

Dalelių fizika ir technologijos medicinai

Tarptautinė dalelių terapijos meistriškumo pamoka 2023

Aurelijus Rinkevičius

Vilniaus universitetas

2023-02-08

Turinys

Dalelių fizika

Medicinai

Diagnostika

Terapija

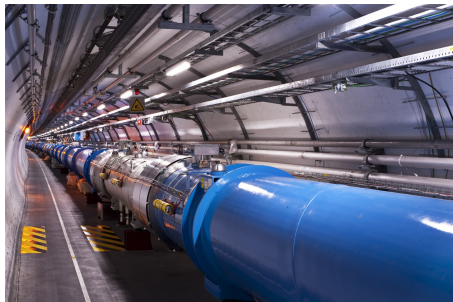
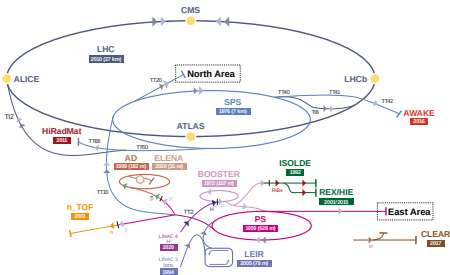

Kas vyksta CERNe? (Dalelių fizika)

CERN greitintuvų kompleksas

$< 7.7 \text{ T @ } 1.9 \text{ K}, \sim 2800 \text{ pluoštai} \times 10^{11} \text{ protonai} \times 6.5 \text{ TeV}$

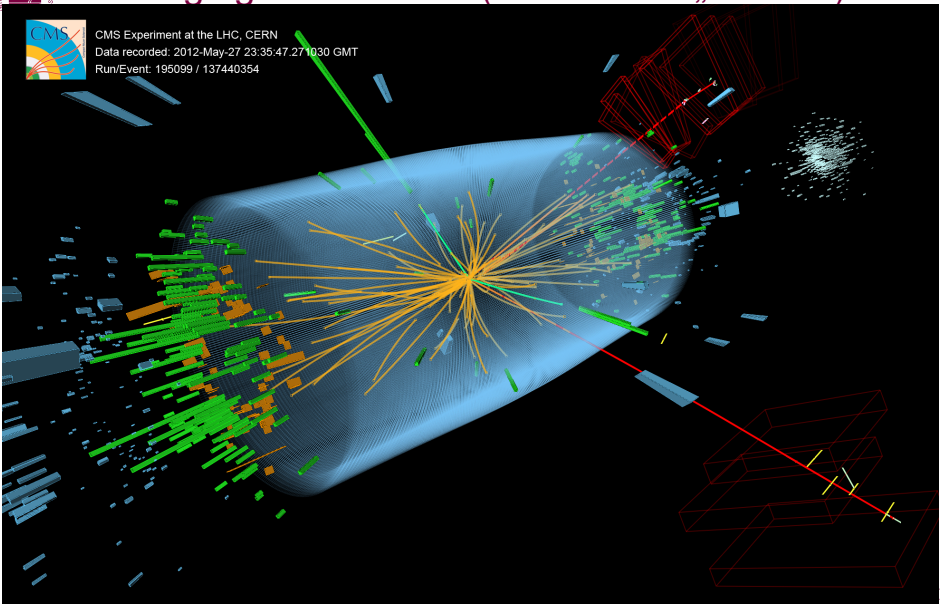
Visko reikia tam, kad įvyktų ...

Energingi susidūrimai (užfiksuotas „kardras“)

CMS Experiment at the LHC, CERN
Data recorded: 2012-May-27 23:35:47.271030 GMT
Run/Event: 195099 / 137440354

Detektorius: Kompaktinis miuonų solenoidas (CMS)

CMS su išpjova

CMS DETECTOR

Total weight : 14,000 tonnes
Overall diameter : 15.0 m
Overall length : 28.7 m
Magnetic field : 3.8 T

STEEL RETURN YOKE
12,500 tonnes

SILICON TRACKERS
Pixel (100x150 μm) ~16m² ~66M channels
Microstrips (80x180 μm) ~200m² ~9.6M channels

SUPERCONDUCTING SOLENOID
Niobium titanium coil carrying ~18,000A

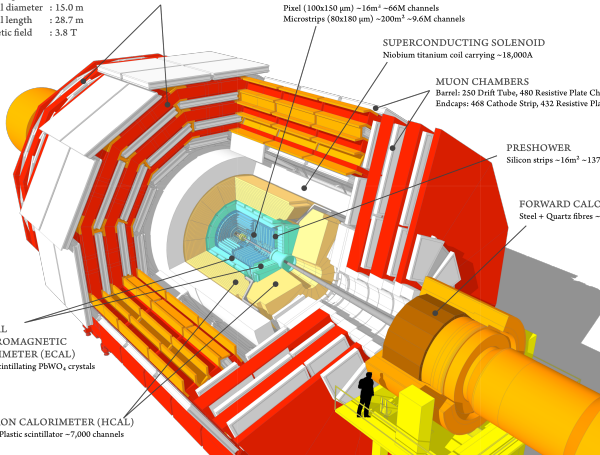
MUON CHAMBERS
Barrel: 250 Drift Tube, 480 Resistive Plate Chambers
Endcaps: 468 Cathode Strip, 432 Resistive Plate Chambers

PRESHOWER
Silicon strips ~16m² ~137,000 channels

FORWARD CALORIMETER
Steel + Quartz fibres ~2,000 Channels

CRYSTAL ELECTROMAGNETIC CALORIMETER (ECAL)
~76,000 scintillating PbWO₄ crystals

HADRON CALORIMETER (HCAL)
Brass + Plastic scintillator ~7,000 channels

40 MHz

×

~30 p-p
susidūrimų

×

p-p = ~200
skeveldrų

=

~100 Tb/s

Stabili dalelė	Raiška
γ	1.5–5% @ 60 GeV
e	2–4% @ 10 GeV
μ	1–1.5% @ 10 GeV
j	$\mathcal{O}(10)\%$

Gamtos sandara šiuolaikinėje fizikoje

Standartinis modelis

Bendroji reliatyvumo teorija (gravitacija)

mass	≈2.4 MeV/c ²	≈1.275 GeV/c ²	≈172.44 GeV/c ²	0	≈125.09 GeV/c ²
charge	2/3	2/3	2/3	0	0
spin	1/2	1/2	1/2	1	0
	u up	c charm	t top	g gluon	H Higgs
QUARKS	≈4.8 MeV/c ²	≈95 MeV/c ²	≈4.18 GeV/c ²	0	
	-1/3	-1/3	-1/3	0	
	1/2	1/2	1/2	1	
	d down	s strange	b bottom	γ photon	
	≈0.511 MeV/c ²	≈105.67 MeV/c ²	≈1.7768 GeV/c ²	≈91.19 GeV/c ²	
	-1	-1	-1	0	
	1/2	1/2	1/2	1	
	e electron	μ muon	τ tau	Z Z boson	
LEPTONS	<2.2 eV/c ²	<1.7 MeV/c ²	≈15.5 MeV/c ²	≈80.39 GeV/c ²	
	0	0	0	±1	
	1/2	1/2	1/2	1	
	ν_e electron neutrino	ν_μ muon neutrino	ν_τ tau neutrino	W W boson	
					GAUGE BOSONS

+

- Gravitonai?
- Tamsios dal.?

Medžiaga + medžiaga + sąveikos = 16 + 1

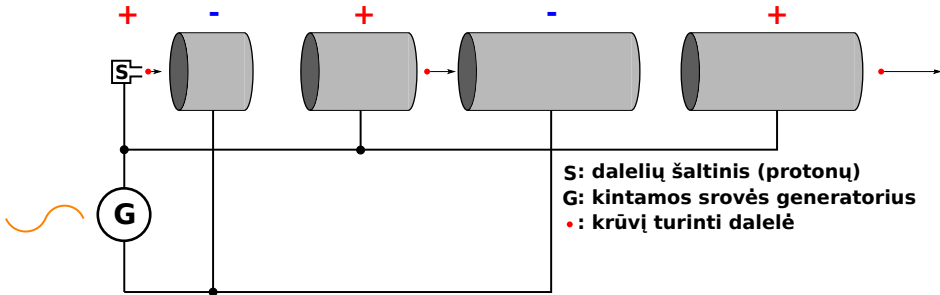
?

Trumpai apie greitintuvų principus

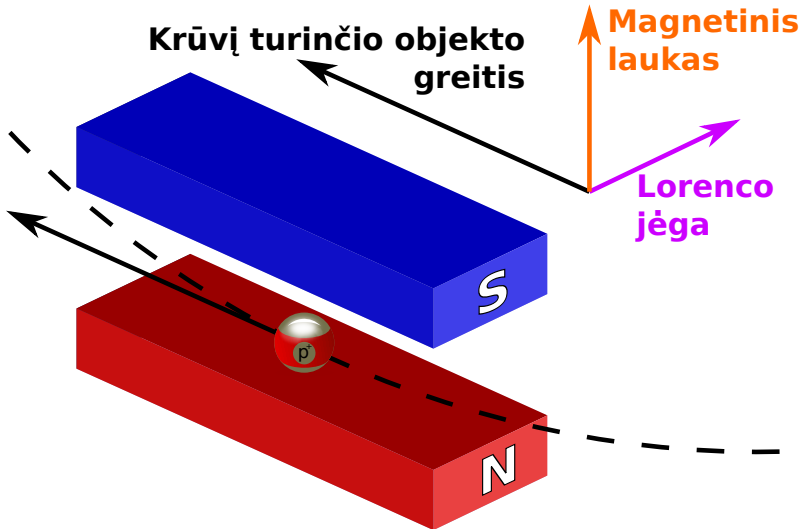
Paprastas (tiesinis) greitintuvas

Elektrinis laukas dėl **sukaupto** (bet **kintančio**) **krūvio** greitina krūvį turinčias **daleles**.

Naviguojame krūvį turinčias daleles

Dalelių fizika (ir technologijos) medicinai

Medicina fiziko akimis

Galimi (darbo) režimai:

1. Stebėjimas

(poveikis **minimalus**)

2. Poveikis

(bet koks didesnis veikimas)

Medicina fiziko akimis

Galimi (darbo) režimai:

1. Stebėjimas

(poveikis **minimalus**)

- *Diagnostika*

2. Poveikis

(bet koks didesnis veikimas)

- *Terapija* (Intervencija)
  - Chirurginė
  - Cheminė / medikamentinė / genų
  - Spindulinė
  - ...

Medicina fiziko akimis

Galimi (darbo) režimai:

1. **Stebėjimas** (poveikis **minimalus**)
  - *Diagnostika*
2. **Poveikis** (bet koks didesnis veikimas)
  - *Terapija* (Intervencija)
    - Chirurginė
    - Cheminė / medikamentinė / genų
    - Spindulinė
    - ...

Gydymas =

- „**Nieko nedarymas**“ (sava eiga, „natūraliai“)
- Aktyvus darant **poveikį** (žr. viršuje)

Medicina fiziko akimis: diagnostika

Detektoriai: dominuoja elektromagnetiniai (fotonus sugeriantys)

⇒ **Daug vietos progresui** (pvz. miunonai, kt. dalelės)

Diagnostikos metodai/sistemos:

- Fotoninė klasika:
  - Regimieji fotonai („šviesa“)
  - Elektromagnetiniai reiškiniai (pvz. garsas)
  - Didelės energijos fotonai (rentgenas/gama):
    - Nuotraukos (rentgenogramos)
    - Skenavimas (išskaičiuota^a tomografija, angl. CT)
  - Mažos energijos fotonai:
    - Magnetinis (branduolio) rezonansas
- Hibridiniai/kombinuoti metodai:
  - Antrinis didelės energ. fotonų skenavimas (angl. PET)
  - **Naujos kombinacijos...**

Tobulėja rekonstrukcija

^a „kompiuterinė“

Medicina fiziko akimis: terapija 1/2

Terapijos principai:

- „Išimamas“/„įdedamas“ darinys
(reikia „prieiti“, lengva „nusitaikyti“)
  - Chirurgija („mechanika“)
- Chemiškai paveikiama biosistema
(lengva „prieiti“, sunku „nusitaikyti“)
- Spindulinė terapija **bendrai — dalelėmis**
(lengva „prieiti“, lengva „nusitaikyti“)
  - Niekaip nepailstantis fotonas... (klasikinė radioterapija)
  - Hadronų terapija (**NEBE** fotonas)
  - Ateityje — daugiau dalelių

= Taikinyis apgadinamas, organizmas pribaigia

Tobuleja rekonstrukcija ↓

Medicina fiziko akimis: terapija 2/2

Ateityje:

- YPAČ hibridiniai/kombinuoti metodai
  - Įvairiomis **dalelėmis** į „taikinį“
- Daug **spindulių**
  - Fotonų atveju jau yra gama peilis
- **Diagnostika+terapija** vienu metu
  - Labai svarbūs **detektoriai** realiu laiku!
  - **Stebėti neapsiribojant fotonais**

Didėja įvairovė ir tikslumas!

CERNe kuriami dalelių **spinduliai** ir **detektoriai**

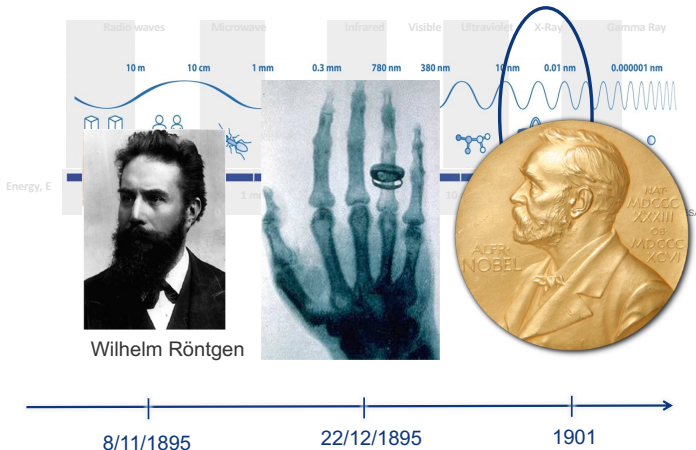
Diagnostika fotonais

Rentgeno spinduliai 1/3

X-ray imaging

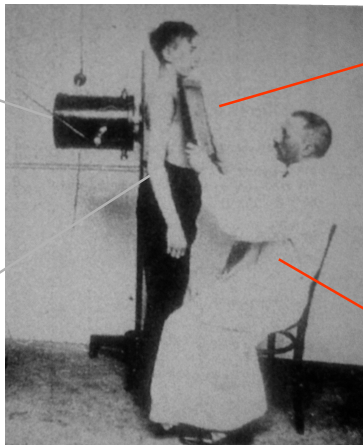

Rentgeno spinduliai 2/3

X-ray source

Object

Detector

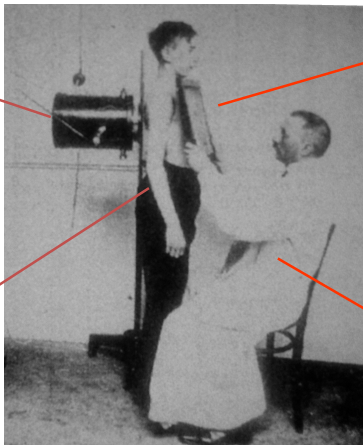
Pattern Recognition System

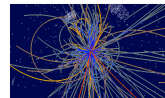
Rentgeno spinduliai 3/3

X-ray source

Object

Detector

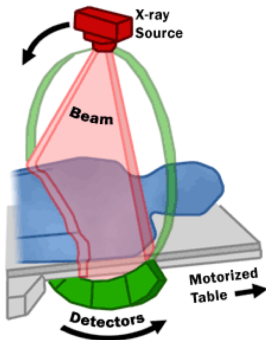
Pattern Recognition System

Išskaičiuota tomografija 1/2

CT – Computed Tomography

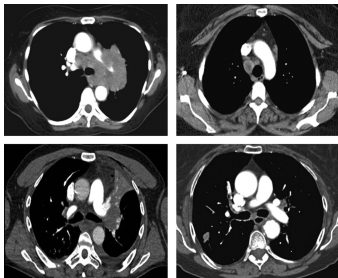
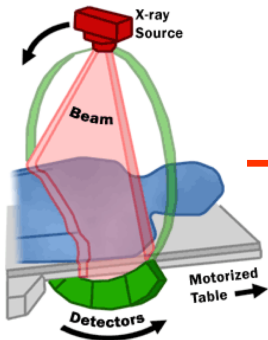
3d X-rays imaging

Išskaičiuota tomografija 2/2

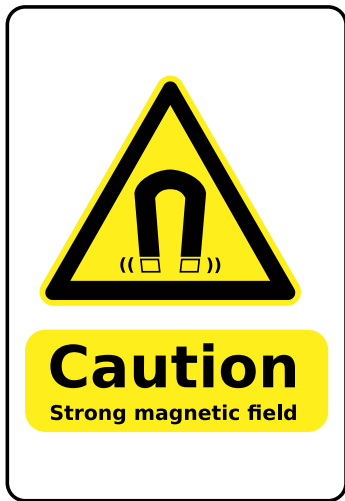
CT – Computed Tomography

“3D-imaging”

Magnetinio rezonanso vaizdavimas

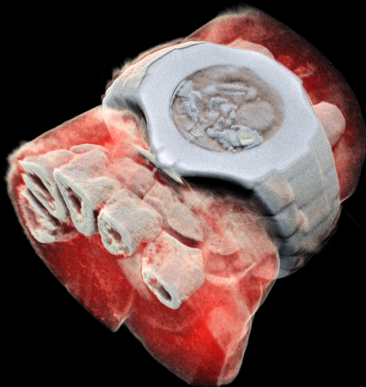

Spalvotas rentgenas

MARS Bioimaging

- First 3D colour X-ray images of a human, 2018
- Measure 4 wavelengths simultaneously using Medipix 3

A 3D image of a wrist with a watch showing part of the finger bones in white and soft tissue in red, couples the spectroscopic information generated by the Medipix3 with powerful algorithms to generate 3D images (Image: MARS Bioimaging Ltd)

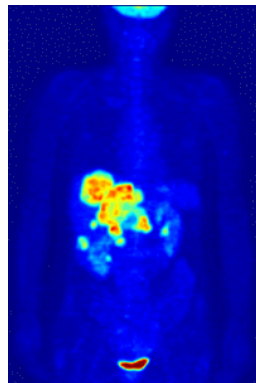
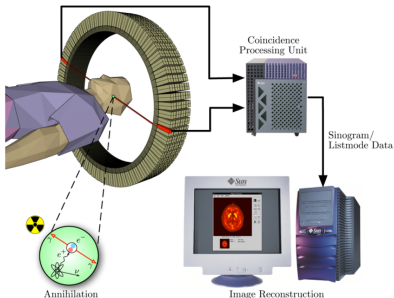

Hibridinė/kompleksinė diagnostika

Positron Emission Tomography

- ^{18}F FDG carries the ^{18}F to areas of high metabolic activity
- 90% of PET scans are in clinical oncology

1974 the first human positron emission tomography

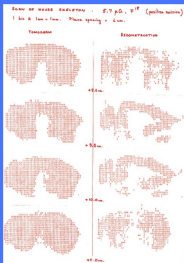
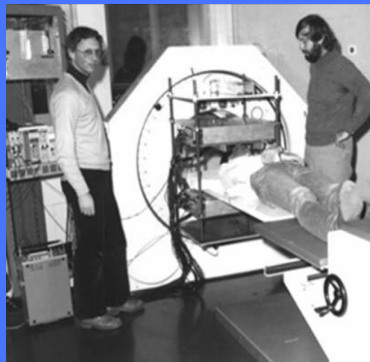
PET Imaging activities at CERN

1977

Alan Jeavons and David Townsend

built and used in Geneva Hospital

a PET system based on
high-density avalanche gas
chambers
HIDACs

Paul Lecoq,

Ateities diagnostika panaudojant daleles

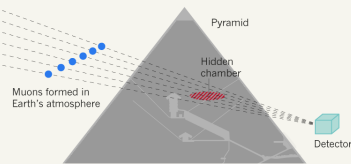
Miuografija

MUON MAPPING

Naturally occurring particles called muons can reveal the innards of structures such as pyramids and containers of nuclear waste.

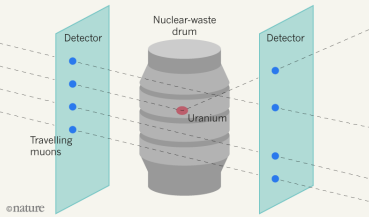
Transmission muography

Stone and other dense materials absorb more energy from muons than do hollow features, such as a chamber inside a pyramid.

Deviation muography

Muons that collide with dense elements such as uranium are deflected from their original paths.

- Kosminiai miuonai $\sim 10 \text{ Hz/m}^2$
- Palaikius detektorių sugaunas šešėlis
- Stumdant detektorių $\Rightarrow$ išskaičiavimas (CT)

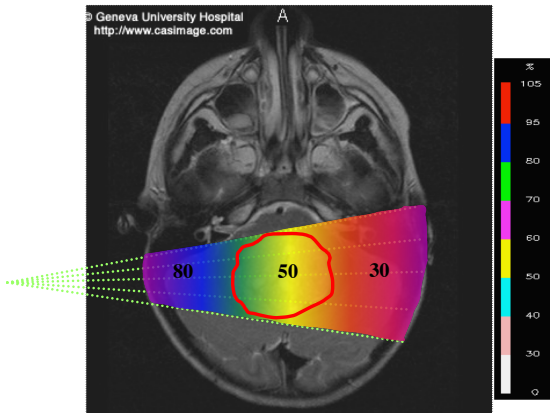
<https://www.nature.com/articles/d41586-018-05254-2>

Terapija fotonais

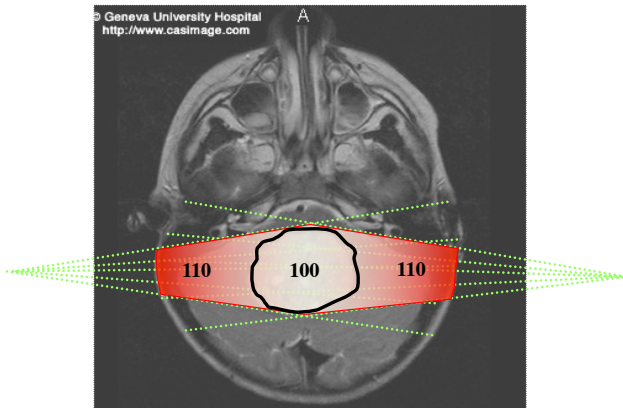

Single beam of photons

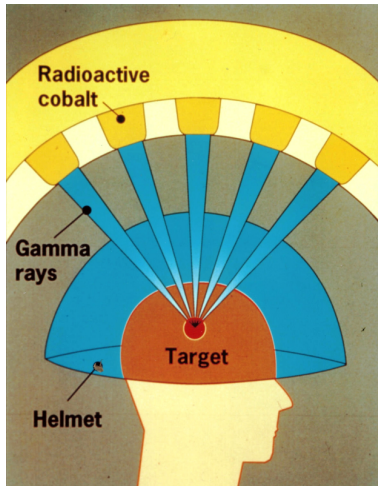
2 opposite photon beams

Kryžminant gama fotonų spindulius

- Daugiau spindulių = mažesnė pažeida
- Naudojama keliasdešimt spindulių
- Pirmasis prietaisas 1967 m. Švedijoje
- Daug metų ribojo skaičiavimai

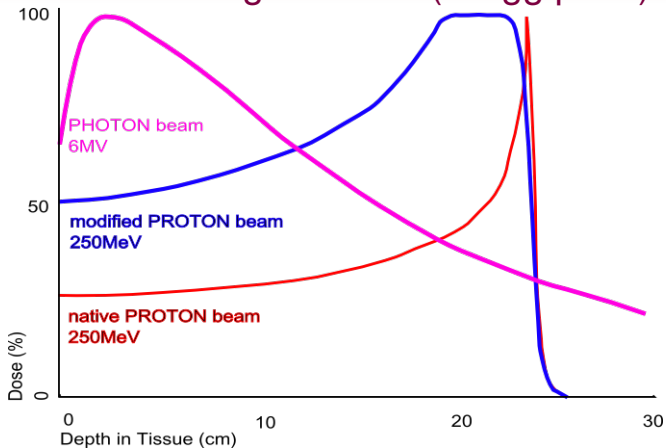
https://en.wikipedia.org/wiki/Radiosurgery#Gamma_Knife

Terapija sunkiomios dalelėmis

Brego viršūnė (Bragg peak)

- Skirtingos masės dalelės sustoja skirtingame gylyje
- Papildomai koreguojama energija

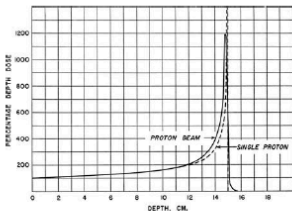
https://en.wikipedia.org/wiki/Bragg_peak

1932 - E. Lawrence First cyclotron

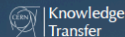
1946 – proton therapy proposed by R. Wilson

1954 – Berkeley treats the first patient

From physics...

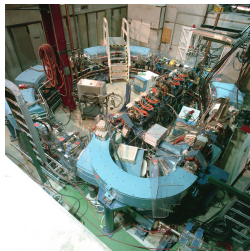

Hadronų terapijos esminės datos

- 1990** Pirmasis „protonų“ pacientas Loma Lindoje.
- 1993** MGH, Bostone, užsako pirmąjį komercinį protonų terapijos centrą.
- 1993** GSI pradeda anglies jonų pilotinį projektą.
- 1994** HIMAC, NIRS, Chiba pirmieji „anglies jonų“ pacientai.

1993- Loma Linda USA (proton)

First dedicated clinical
facility

1994 – HIMAC/NIRS Japan (carbon)

1997 – GSI Germany (carbon)

Three crucial years .....to clinics

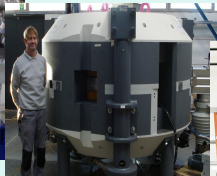
Cyclotrons for proton therapy

IBA (1996) , SHI
250 Tons
Isochronous
Cyclotron

Varian (2005)
90 Tons
Isochronous
Cyclotron

IBA (2018)
60 Tons
Synchrocyclotron

MEVION (2013)
15 Tons
Synchrocyclotron

Superconducting Coils

Hadronų terapija gyva ir auganti

Su CERN susijusios iniciatyvos ir kolaboracijos

- 1996 Proton Ion Medical Machine Study (PIMMS) grupė
- ISOLDE/MEDICIS CERNe: nauji izotopai/radioizotopai
- Hadronų terapijos platformos/centrai:
  - MedAustron, veikiantis austrų centras
  - ENLIGHT, Europos dalelių terapijos centrai
  - SESAME, vidurio rytai
  - SEEIIST, Balkanai, su Next Ion Medical Machine Study (NIMMS) platforma
- 2022 CERN Baltijos grupės kontekste inicijuojama dalelių terapijos grupė.

<https://cerncourier.com/a/cern-takes-next-step-for-hadron-therapy/>